

Echt gebeurd!

Naar de andere kant van de wereld

Tien Nederlanders die ver weg
gingen

10 ware verhalen

WIM KAMPHORST

ECHT GEBEURD!

Naar de andere kant van de wereld

Tien Nederlanders die ver weg gingen

WIM KAMPHORST

Inhoud

Voor jou	2
Robertus Junius: letters voor een volk zonder letters	4
Antonius Hambroek: de dominee die terugging	11
Joseph Kam: de dominee met een eigen schip	18
Peerke Donders: de wever die bleef	26
Pieter Jansz: de schoolmeester die de Bijbel liet klinken als Javaans	32
Kaatje Dierkx: het meisje uit Ossendrecht dat bleef	39
Margot Alt: Moesje met de wezen	46
Riek Luinenburg-Pelle: de bruid zonder bruidegom	54
Izaak Kijne: de meester met het lied over Papoea	61
Truus Lemmens: mama in Karachi	68

Echt gebeurd! Naar de andere kant van de wereld

© 2026 Wim Kamphorst

Stichting (F)Luister Nederland

Bijbelteksten zijn overgenomen uit de Herziene Statenvertaling

© 2010 Stichting HSV.

Alle rechten voorbehouden.

De verhalen in dit boek zijn gebaseerd op de boeken van Wim Kamphorst voor volwassenen. Daarin staan de bronnen bij elk hoofdstuk.

Dit boek is gratis te lezen en te downloaden op
wimkamphorst.nl/kinderen.

Voor jou

Weet je wat het mooiste is aan de verhalen in dit boek? Ze zijn allemaal echt gebeurd.

Tien Nederlanders die heel ver weg gingen wonen om over Jezus te vertellen en mensen te helpen. Op eilanden, in het oerwoud, in grote steden en kleine dorpen.

Sommige verhalen zijn spannend. Sommige zijn verdrietig. En sommige zijn ook een beetje grappig. Maar ze zijn allemaal waar.

Na elk verhaal staat een stukje **Echt gebeurd?** Daar lees je wat we zeker weten, en wat we alleen weten omdat iemand het later zelf vertelde. Want ook dat is belangrijk: eerlijk zijn over wat je weet.

Daarna komen een paar vragen om samen over te praten, een tekst uit de Bijbel en soms een tip om zelf eens te gaan kijken.

Veel leesplezier!

Voor ouders en leerkrachten

De verhalen zijn geschreven voor kinderen van ongeveer 8 tot 12 jaar. Voorlezen kan vanaf een jaar of 6. Elk verhaal duurt ongeveer acht tot tien minuten.

De verhalen komen uit de boeken van Wim Kamphorst voor volwassenen. Daarin staan alle bronnen. Er is niets verzonnen: geen gesprekken, geen gedachten, geen details die niet in een bron staan. Moeilijke onderwerpen zoals oorlog, ziekte en dood worden eerlijk verteld, maar zonder nare details. Lees een verhaal gerust eerst zelf, zodat u weet wat er komt.

Bijbelteksten zijn uit de Herziene Statenvertaling.

Robertus Junius: letters voor een volk zonder letters

Een man komt zelf

Het is 1640. Op het eiland Formosa komt een man naar een Nederlandse dominee toe. Hij komt uit het dorp Soulang. Hij vraagt de dominee om hem te onderzoeken. Hij wil namelijk gedoopt worden.

De dominee heet Robertus Junius. Hij schreef dit zelf op, in een brief van 23 oktober 1640. Het is een van de weinige keren dat iemand van het eiland zelf iets zegt in de oude papieren.

Formosa heet nu Taiwan. Het ligt aan de andere kant van de wereld, vlak bij China. Hoe kwam een jongen uit Rotterdam daar terecht?

Robert wordt Robertus

Hij werd in 1606 geboren in Rotterdam. Zijn naam was Robert de Jonghe. Toen hij ging studeren, maakte hij er een Latijnse naam van: Robertus Junius. Dat deden geleerde mensen toen vaak.

In Leiden begon een professor een opleiding in zijn eigen huis. Daar leerden jonge mannen voor dominee. Robertus was een van hen. Ze gingen allemaal naar dezelfde kant van de wereld: naar Azië, waar de VOC handel dreef.

De VOC was een groot Nederlands handelsbedrijf. Het had schepen, soldaten en forten. Het wilde vooral geld verdienen. De dominees die meegingen, kregen hun loon van de VOC.

In 1628 was Robertus klaar met zijn studie. Waarom hij zo ver weg wilde, heeft hij niet opgeschreven.

Een bruiloft en een eiland

In 1629 kwam hij aan in Batavia, de stad die nu Jakarta heet. Daar trouwde hij met Geertruyd van Nederhoven. Nog datzelfde jaar ging hij verder naar Formosa. Hij was pas drieëntwintig.

Op het eiland had de VOC een kasteel gebouwd: Zeelandia. Op de vlakte woonden de Siraya. Dat is een volk dat daar al

heel lang woonde. Ze leefden in dorpen, en die dorpen voerden vaak oorlog met elkaar.

Het dorp Sinkan was bevriend met de Nederlanders. Het grote dorp Mattau was tegen hen. In het jaar dat Junius aankwam, doodden krijgers uit Mattau ongeveer zestig Nederlandse soldaten.

Een taal zonder letters

De eerste twee jaar preekte Junius in het Nederlands. Maar de mensen van het eiland spraken geen Nederlands. Dus ging hij hun taal leren. Dat was een moeilijke taal.

En er was nog iets. Het Siraya werd nooit geschreven. Er bestonden geen letters voor. De dominees gingen de taal opschrijven met onze letters: a, b, c. Ze maakten ook een woordenlijst. Zo kreeg het Siraya een eigen alfabet.

Stel je voor dat jouw taal nooit was opgeschreven. Hoe zou je dan een verhaal bewaren?

Vanaf 1631 woonde Junius in Sinkan. Hij bleef er twaalf jaar. In 1634 vroeg hij of hij jongens uit Sinkan mee mocht nemen naar Nederland. Daar konden ze dan dominee worden, voor hun eigen volk. Of dat ooit gebeurd is, weten we niet.

Een donkere bladzijde

Nu komt een stuk dat niet mooi is. Maar het is wel echt gebeurd.

Junius was dominee, maar hij werkte ook voor de VOC. Hij klaagde vaak over Mattau. In november 1635 ging hij mee met soldaten van de VOC naar dat dorp. Ook krijgers uit Sinkan gingen mee. Niemand in Mattau vocht terug. Toch werden er zesentwintig mensen gedood. Het dorp brandde af.

Junius schreef dat Mattau gestraft moest worden. Anders zouden de andere dorpen de Nederlanders niet serieus nemen. Een week later sloot Mattau vrede. Daarna beloofden nog veel meer dorpen dat ze de VOC zouden gehoorzamen.

Zo kwamen het geloof en de macht van de VOC tegelijk op het eiland. Dat is de schaduwkant van dit verhaal. Wat vind jij ervan dat een dominee met soldaten meeging?

Vijftig meesters

Junius begon ook scholen. Hij maakte minstens dertien boekjes in de taal van Sinkan. Er stonden gebeden in, en vragen en antwoorden over het geloof.

Hij leidde mensen van het eiland op tot schoolmeester. In 1643 gaven ongeveer vijftig Siraya les op zes scholen. Meer

dan zeshonderd kinderen leerden er lezen en schrijven in hun eigen taal. Hoe die meesters heetten, weet niemand meer. Jammer, want zij stonden elke dag voor de klas.

Volgens zijn eigen verslagen doopte Junius meer dan vijfduizend mensen. Of al die mensen goed wisten wat ze geloofden, kan niemand nu nog nagaan.

Een schilderij en een blauw bord

In 1643 ging Junius terug naar Nederland. Hij was niet gezond meer en had heimwee. In datzelfde jaar maakte een Chinese schilder op Formosa een schilderij van hem. Je ziet hem er twee keer op. Bovenaan preekt hij. Onderaan doopt hij een baby. Een moeder knielt en houdt haar kindje omhoog.

Junius werd dominee in Delft. Hij woonde aan de Koornmarkt, in een huis met de naam Het Witte Hart. Hij vergat het eiland niet. Hij schreef een ABC-boekje voor de scholen daar. In 1648 kwam het met een schip aan op Formosa.

Later werd hij dominee in Amsterdam. Daar leidde hij jonge mannen op die naar Azië zouden gaan. Hij vond het belangrijk dat ze de talen daar goed leerden. In 1655 stierf hij in Amsterdam.

Vijf jaar later schilderde iemand zijn gezicht in blauw op een bord van aardewerk. Dat bord is nu van het Rijksmuseum.

Letters die bleven

In 1661 viel een Chinees leger het eiland aan. In 1662 moesten de Nederlanders vertrekken. De kerk in Sinkan verdween. In één dorp maakten de mensen de schoolboeken zelfs kapot.

Maar de letters bleven. De Siraya bleven hun eigen taal schrijven met het alfabet van toen. Ze schreven er contracten mee. Een contract is een afspraak op papier. Er zijn er ongeveer honderdveertig bewaard gebleven. Het jongste is uit 1813. Dat is meer dan honderdvijftig jaar nadat de laatste Nederlander vertrok!

Echt gebeurd?

Ja. Dat Junius van 1631 tot 1643 in Sinkan werkte, scholen begon, boekjes in het Siraya maakte en in 1635 meeging naar Mattau, staat in meerdere bronnen. Het schilderij en het blauwe bord bestaan echt. Over de man uit Soulang en het aantal dopelingen weten we alleen iets uit de brieven en verslagen van Junius zelf. Hoe de mensen van Mattau en Sinkan er zelf over dachten, heeft niemand opgeschreven.

Praat erover

- Junius schreef een taal op die nog nooit geschreven was. Waarom is het fijn om in je eigen taal te kunnen lezen?
- Het geloof en de soldaten kwamen tegelijk naar het eiland. Waarom is dat moeilijk, denk je?

Uit de Bijbel

En hoe zullen zij in Hem geloven van Wie zij niet gehoord hebben? En hoe zullen zij horen zonder iemand die predikt?
(Romeinen 10:14)

Ga zelf kijken

In Delft staat aan de Koornmarkt nummer 42 het huis Het Witte Hart, waar Junius woonde. Het Rijksmuseum in Amsterdam bewaart het blauwe bord met zijn portret.

Antonius Hambroek: de dominee die terugging

Twee dochters om zijn hals

Het is eind mei 1661. In Fort Zeelandia, op het eiland Formosa, neemt een dominee afscheid van zijn twee dochters. Ze zijn allebei getrouwd. Ze hangen om zijn hals en huilen. Ze smeken hem om te blijven.

Dat staat in het dagboek dat de Nederlanders in het fort bijhielden.

De dominee heet Antonius Hambroek. Buiten het fort ligt een groot Chinees leger. Daar zitten zijn vrouw en twee andere kinderen gevangen. De legeraanvoerder heeft gezegd dat hij Hambroek zal doden als het antwoord hem niet bevalt. En het antwoord van het fort is nee.

Toch gaat hij terug. Hoe kwam een dorpsdominee uit Holland in zo'n moeilijke situatie?

Een dominee in Schipluiden

Antonius werd rond 1606 geboren in Rotterdam. Hoe oud hij precies was, weten we niet. Ook zijn naam werd op allerlei manieren geschreven: Hambroek, Hambroeck, Hambrouck.

Hij studeerde in Leiden voor dominee. In 1632 werd hij dominee in Schipluiden. Dat is een klein dorp tussen Den Haag en Rotterdam. Hij bleef er vijftien jaar. Hij trouwde en kreeg kinderen. Of het er drie of vier waren, weten we niet zeker. Hun namen zijn niet bewaard.

Eén keer ging hij een paar maanden van huis. Hij voer mee met de oorlogsvloot van admiraal Tromp, als dominee aan boord. De vloot jaagde op zeerovers. Daarna kwam hij weer gewoon terug naar Schipluiden.

Naar de andere kant van de wereld

In 1647 was Hambroek ongeveer veertig. Hij had een kerk, een huis en een gezin. Toch vertrok hij dat jaar naar Azië. De kerk stuurde hem, en de VOC betaalde.

De VOC was een groot Nederlands handelsbedrijf. Het had schepen, soldaten en forten. De dominees in Azië kregen

hun loon van de VOC. Zij bepaalde ook waar ze moesten werken.

Waarom ging Hambroek zo ver weg? Dat heeft hij nergens opgeschreven. De reis duurde bijna een jaar. In 1648 kwam hij op Formosa. Dat eiland heet nu Taiwan.

Dertien jaar in Mattau

Hambroek werd dominee in Mattau. Dat was een dorp van de Siraya, het volk dat daar al lang woonde. Dertien jaar eerder waren soldaten van de VOC naar Mattau gegaan en hadden het dorp in brand gestoken. Nu kwam er een dominee wonen. Wat de mensen van Mattau van hem vonden, weten we niet. Niemand uit het dorp heeft over hem geschreven.

Hambroek was geen sterke man. In 1655 schreef het bestuur op het eiland dat hij heel zwak en vaak ziek was. Toch bleef hij nog zes jaar.

In 1657 begon er een school om mannen van het eiland op te leiden tot schoolmeester. Hambroek moest erop letten dat het goed ging. Zo konden de Siraya hun eigen volk lesgeven. Hij werkte in een taal die niet de zijne was.

In 1659 trouwden twee van zijn dochters op het eiland, met Nederlandse mannen. Die twee dochters woonden later in of vlak bij Fort Zeelandia.

Het leger van Koxinga

In China was toen een nieuwe keizer aan de macht. Een legeraanvoerder, Koxinga, bleef trouw aan de oude keizersfamilie. Hij had een eigen leger en een eigen vloot.

In april 1661 kwam Koxinga met zijn leger naar Formosa. Zijn mannen namen ongeveer vijfhonderd Nederlanders gevangen. Hambroek vluchtte, maar het lukte niet. Hij werd gevangen genomen, samen met zijn vrouw, zijn zoon en een dochter.

De twee getrouwde dochters zaten in Fort Zeelandia. Het leger van Koxinga lag om het fort heen.

Een brief en een keuze

Koxinga stuurde Hambroek met een brief naar het fort. In de brief stond: geef je over en ga weg van het eiland. Zijn vrouw en kinderen moesten achterblijven bij Koxinga.

Binnen het fort deed Hambroek iets heel moedigs. Hij raadde de baas van het fort aan om vol te houden en zich niet over te geven. Zo staat het in een oud boek over zijn leven. De Nederlanders zeiden nee tegen Koxinga.

Toen kwam het afscheid. Zijn dochters smeeften hem te blijven. In het fort was hij voorlopig veilig. Maar hij ging terug, met het antwoord nee.

Waarom? Hambroek heeft het zelf niet opgeschreven. Latere schrijvers denken dat hij zijn woord had gegeven. En dat hij bang was dat Koxinga anders zijn vrouw en kinderen zou straffen.

Wat zou jij doen, met je kinderen aan je hals en je vrouw aan de andere kant van de muur?

Twee kanten

Terug bij Koxinga werd Hambroek weer opgesloten. Later in 1661 werd hij gedood, samen met andere gevangenen. Ook zijn zoon werd gedood. Op welke dag het gebeurde, weet niemand zeker.

Het fort hield het ongeveer negen maanden vol. In februari 1662 gaven de Nederlanders zich over. Ze mochten vertrekken.

In Nederland werd Hambroek later een held. Een schrijver maakte er een toneelstuk over en een schilder maakte een groot schilderij van het afscheid. In Taiwan is Koxinga juist de held. Daar leren kinderen dat hij het eiland terugpakte van de Europeanen. En de Siraya, die er al woonden? Over hen werd in allebei de verhalen weinig verteld.

Een plein in Schipluiden

In de oude kerk van Schipluiden staat nog dezelfde preekstoel waarop Hambroek vijftien jaar preekte. In 2018 kwam er bij de kerk een gedenkteken voor hem. Daarop staat een tekst uit het evangelie van Mattheüs. Die staat er in oud Nederlands en in het Siraya, de taal van Mattau. Het plein voor de kerk heet sindsdien het Hambrouckplein.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Hambroek dominee was in Schipluiden en in Mattau, met een brief naar Fort Zeelandia werd gestuurd, de Nederlanders aanraadde vol te houden en toch terugging, staat in meerdere bronnen. Dat hij in 1661 werd gedood, is ook zeker, maar de precieze dag niet. Over het afscheid van zijn dochters weten we iets uit het dagboek van het fort. Waarom hij terugging, heeft hij zelf nooit verteld. Het toneelstuk en het schilderij van later zijn kunst: daarin staan ook dingen die niet echt zo gebeurd zijn.

Praat erover

- Hambroek had in het fort kunnen blijven. Waarom ging hij toch terug, denk je?
- In Nederland is Hambroek de held, in Taiwan is Koxinga de held. Hoe kan dat?

Uit de Bijbel

Niemand heeft een grotere liefde dan deze, namelijk dat iemand zijn leven geeft voor zijn vrienden. (Johannes 15:13)

Ga zelf kijken

Bij de oude kerk van Schipluiden ligt het Hambrouckplein met het gedenkteken. In de Laurenskerk in Rotterdam, de stad waar hij geboren werd, hangen twee grote muurschilderingen over zijn verhaal. Het Rijksmuseum in Amsterdam heeft het schilderij van het afscheid, gemaakt in 1810.

Joseph Kam: de dominee met een eigen schip

Eindelijk aan land

Het is 3 maart 1815. Een man van 45 jaar stapt aan land op Ambon. Ambon is een eiland in de Molukken, heel ver weg. Nu hoort het bij Indonesië.

De man heet Joseph Kam. Hij is dominee. Achter hem ligt een lange, zware reis. Hij was er zeeziek van.

Op Ambon wonen veel christenen. Maar ze hebben al heel lang geen eigen dominee gehad. Hoe lang precies, weet niemand zeker. Een oud tijdschrift spreekt van meer dan twintig jaar.

Op dit moment heeft Joseph zeven jaar gewacht. Hoe kwam een man uit Den Bosch op dit eiland terecht?

Een winkel vol leer

Joseph werd geboren in september 1769, in 's-Hertogenbosch. Op 19 september werd hij daar gedoopt. Zijn vader Joost had een zaak in leer. Joseph werkte mee in de winkel.

Vader Joost ging graag om met de hernhutters. Dat waren christenen uit Duitsland. Ze vonden het belangrijk om het evangelie te brengen aan volken die het nog niet kenden. In Zeist hadden ze een eigen dorp. Door hen kreeg Joseph belangstelling voor zending. Zending betekent dat je ver weg gaat om over Jezus te vertellen.

Volgens een oud verhaal wilde Joseph al jong zendeling worden. Maar zijn vader wilde dat hij in de handel ging. Dat deed hij.

Alles kwijt

Toen zijn ouders stierven, hield de leerzaak op. Joseph kreeg werk bij een rechtbank, eerst in Den Haag en later in Amsterdam. Het was een eenvoudig baantje. Hij was een soort bode of loopjongen.

In 1804 trouwde hij met Alida van Epen. Ze kregen een dochtertje. Maar in maart 1806 stierf Alida, kort na de geboorte. Het meisje ging wonen bij familie van Josephs broer, in Berkel. Daar stierf zij ook.

Binnen een paar jaar was Joseph alles kwijt. Zijn ouders, zijn zaak, zijn vrouw en zijn kind.

Wat zou jij doen als je zoveel verliest?

Een Engels tijdschrift schreef later dat Joseph het zag als een teken. Hij moest naar het buitenland. Volgens een bijbelgenootschap in Indonesië zei hij: “Ik bestudeer nu Gods wil en wegen. Ik wil zendeling worden.”

Zeven jaar wachten

In 1808 meldde Joseph zich bij het Nederlandsch Zendeling Genootschap. Dat was een club die zendingen uitstuurde. Joseph was toen bijna veertig. Hij mocht leerling worden.

Maar weggaan lukte niet. Engeland en Frankrijk waren in oorlog. Nederland stond aan de kant van Frankrijk. Schepen naar Indië konden niet zomaar vertrekken.

Joseph gebruikte de tijd om te leren. Hij studeerde samen met twee Duitse jongemannen, Brückner en Supper. Ze gingen ook naar de hennhutters in Zeist.

In 1812 gingen de drie naar Engeland. Een bron zegt dat ze het land uit werden gesmokkeld! In Londen werd Joseph in 1813 dominee. Daarna voeren ze naar Java, een groot eiland in Indië. In 1814 kwamen ze aan in Batavia, de stad die nu Jakarta heet.

Joseph moest naar Ambon. Maar er ging geen schip naar de Molukken. Dus wachtte hij weer, maandenlang. In februari 1815 kon hij eindelijk verder.

Een drukpers op het eiland

Op Ambon begon Joseph meteen. Volgens een Indonesische studie preekte hij twee dagen na aankomst al. Op Ambon trouwde hij ook opnieuw, met Sara Maria Timmerman. Ze kregen twee zonen.

Joseph had een probleem. De christelijke dorpen lagen op eilanden ver uit elkaar. Hij kon niet overal tegelijk zijn.

Daarom begon hij in 1819 een drukkerij. Hij betaalde de drukpers zelf. Er werden vierduizend boekjes gedrukt met vragen en antwoorden over het geloof, in het Maleis. Dat was de taal die veel mensen daar spraken. Hij leerde mensen van de eilanden zelf drukken.

Hij begon ook een school voor onderwijzers uit de Molukken. Les gaven Joseph, zijn vrouw Sara Maria en een Molukse leraar, Mattheus Huwae. De leerlingen beloofden dat ze overal heen wilden gaan. Daarna trokken ze als onderwijzer naar de verre eilanden.

Een schip dat Amboina heette

Sommige eilanden lagen heel ver weg. Kisar, Leti, Moa, Banda, de Aru-eilanden. Daar woonden mensen die ooit gedoopt waren. Maar ze hadden in jaren geen dominee gezien.

Dus deed Joseph iets opvallends. In 1825 liet hij een eigen schip bouwen. Het was een schoener: een klein zeilschip met twee masten. Hij noemde het de Amboina.

Een dominee met een eigen schip! Daarmee kon hij de verre eilanden bereiken. In 1829 verging de Amboina bij het eiland Kisar. Joseph liet gewoon een nieuw schip bouwen.

Hij bouwde ook een kerk op Ambon, grotendeels met zijn eigen geld. En hij zorgde voor iets bijzonders bij het zingen in de kerk: fluitspel.

Jonge zendelingen uit Nederland mochten bij hem in huis wonen. Een oud tijdschrift schreef dat ze een vader aan hem hadden.

De baas van het land

De Molukken waren toen een kolonie van Nederland. Een kolonie is een land waar een ander land de baas is. De kerk waar Joseph voor werkte, hoorde bij dat Nederlandse bestuur.

Soms reisde Joseph mee met de boten van dat bestuur. In 1821 voer hij mee met een vloot van 48 grote Molukse roeiboten en een oorlogsschip. Het waren boten met wapens.

Het bestuur liet Joseph ook niet altijd zijn gang gaan. Hij wilde het liefst naar mensen die nog nooit van Jezus hadden gehoord. Maar hij moest vooral voor de bestaande kerken zorgen.

Hoe vonden de Molukkers zelf zijn werk? Dat weten we bijna niet. Hun stemmen zijn in de oude papieren niet bewaard.

De laatste reis

In maart 1833 vertrok Joseph weer op reis langs de eilanden. Hij was nu 63. Op Banda werd hij ziek. Op 14 juli kwam hij uitgeput terug op Ambon. Vier dagen later stierf hij. Zijn jonge vriend Gericke was bij hem. Gericke nam zijn werk over.

Bij de begrafenis kwamen zoveel mensen dat ze niet allemaal in de kerk pasten.

De kerk in de Molukken is Joseph Kam niet vergeten. In Indonesië noemen ze hem nog steeds Rasul Maluku. Dat betekent: apostel van de Molukken.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Joseph Kam zijn vrouw en dochtertje verloor, in 1815 op Ambon aankwam, een drukkerij begon en een eigen schip liet bouwen, staat in veel bronnen. Wat hij zei over zendeling worden, kennen we alleen uit een Engelse vertaling van een Indonesisch bijbelgenootschap. Ook de reis met de vloot in 1821 en de naam van Mattheus Huwae staan maar in één bron. Of hij als kind al zendeling wilde worden, is een oud verhaal.

Praat erover

- Joseph moest zeven jaar wachten voor hij op Ambon kwam. Vind jij wachten moeilijk? Waarop heb jij weleens lang gewacht?
- Joseph leerde mensen van de eilanden zelf drukken en lesgeven. Waarom was dat zo slim, denk je?

Uit de Bijbel

De HEERE regeert, laat de aarde zich verheugen en vele kustlanden zich verblijden. (Psalm 97:1)

Ga zelf kijken

Het graf van Joseph Kam ligt in het centrum van de stad Ambon, in Indonesië. Het ligt naast het gebouw van de Protestantse Kerk van de Molukken.

Peerke Donders: de wever die bleef

Drie schoten

Het is 8 oktober 1842, aan het eind van de dag. Een boot vaart over de rivier de Coppename, in Suriname. Dat is een land in Zuid-Amerika.

Dan klinken er drie schoten.

Op de oever begint een kerkklok te luiden. Mensen komen uit hun hutten naar het water. Ze zijn ziek, en ze wonen hier omdat ze nergens anders mogen wonen.

In de boot zit een jonge priester uit Nederland. Hij heet Petrus Donders, maar later noemt iedereen hem Peerke. Hij schreef in een brief dat hij zijn tranen niet kon tegenhouden toen hij die mensen zag.

Hoe kwam een arme jongen uit Tilburg hier terecht?

Een jongen achter het weefgetouw

Petrus werd geboren op 27 oktober 1809, in Tilburg. Zijn vader was wever. Een wever maakt stof van draad, op een groot houten apparaat: het weefgetouw. Het gezin was arm.

Petrus moest al jong meewerken. Eerst spon hij garen, later leerde hij zelf weven. Maar hij had een grote droom. Hij wilde priester worden.

Dat was niet makkelijk. Hij was arm, en hij was niet sterk. Toen hij 22 was, mocht hij naar een school voor priesters. Niet als leerling, maar als knecht. Hij hielp mee in het huis en mocht ondertussen leren.

Te oud

Petrus wilde graag in een klooster. Hij klopte aan bij de jezuïeten. Die zeiden: je bent te oud. Hij probeerde het bij twee andere kloosterorden. Ook daar kwam hij niet binnen.

Hoe zou jij je voelen als je drie keer nee hoort?

Petrus gaf niet op. Hij las in een blaadje verhalen over priesters die ver weg werkten, in andere landen. Daar wilde hij ook heen. In 1841 werd hij priester. Een jaar later stapte hij op een schip naar Suriname. Op 16 september 1842 kwam hij aan in Paramaribo, de hoofdstad.

Bij de slaven

Suriname was toen een kolonie van Nederland. Dat betekent dat Nederland er de baas was. Op grote boerderijen, plantages, werkten mensen die tot slaaf waren gemaakt. Ze waren niet vrij. Ze werden gekocht en verkocht. Ze moesten hard werken, en vaak kregen ze straf.

Peerke Donders werkte veertien jaar in Paramaribo. Hij voer met bootjes de rivieren af, langs de plantages. Hij bezocht vooral de slaven. Hij vertelde hun over Jezus en doopte mensen.

Wat hij zag, vond hij vreselijk. In 1846 schreef hij een lange brief naar Nederland. Hij klaagde over de harde straffen en over het te kleine beetje eten dat de slaven kregen. Hij schreef ook dat het geloof daar niet kon groeien zolang er slavernij was.

In 1863 werd de slavernij in Suriname afgeschaft. Toen was Peerke er nog steeds.

Batavia

In 1856 moest Peerke naar Batavia. Dat was de plek van de drie schoten en de kerkklok. Batavia was een oude plantage aan de rivier, waar mensen met lepra moesten wonen.

Lepra is een ziekte van de huid en de zenuwen. Je kunt er plekken van krijgen en je vingers of tenen kwijtraken. Mensen waren er toen heel bang voor. Daarom stuurde de regering de zieken weg, ver van de stad. Er waren bijna geen dokters. Nu kun je lepra genezen met medicijnen, maar die waren er toen nog niet.

Peerke ging er wonen. Ruim tien jaar was hij er de enige priester. Hij schreef later dat hij de enige gezonde was tussen al die zieken.

Wat deed hij? Hij verzorgde de zieken zelf, want er was nog geen verpleging. Hij vroeg de regering steeds weer om betere zorg. En hij hield kerkdiensten in het kerkje van planken.

Toch nog het klooster in

In 1866 kwamen er paters van een kloosterorde naar Suriname: de redemptoristen. Peerke vroeg of hij mocht meedoen. Weet je nog dat hij vroeger te oud was? Nu was hij 57. En nu mocht het wel.

Later ging hij ook op reis naar de inheemse volken in het binnenland. Dat zijn de volken die al in Suriname woonden voordat de Europeanen kwamen. Hij leerde hun talen.

Op 14 januari 1887 stierf Peerke Donders in Batavia, tussen de mensen voor wie hij al die jaren had gezorgd. Hij werd 77 jaar.

Een verrassing in 2017

Veel mensen dachten dat Peerke zelf ook lepra had gekregen. In 2017 onderzochten wetenschappers zijn botten. De uitslag: hij had geen lepra gehad.

In Tilburg staat een standbeeld van hem. Sommige mensen vinden dat beeld moeilijk, omdat het Peerke laat zien boven een geknielde zwarte man. Anderen wijzen erop dat Peerke zelf de slavernij juist verschrikkelijk vond. Wat vind jij als je het beeld ziet?

Echt gebeurd?

Ja. Dat Peerke Donders in Tilburg werd geboren, in Suriname bij de slaven en de lepralijders werkte en in 1887 in Batavia stierf, staat in veel bronnen. Over de drie schoten, de kerkklok en zijn tranen weten we omdat hij het zelf in een brief schreef. Dat hij de enige gezonde was tussen de zieken, schreef hij ook zelf. In 1982 werd hij door de paus zalig verklaard. Daarmee zegt de katholieke kerk dat hij een voorbeeld is voor gelovigen.

Praat erover

- Peerke hoorde drie keer nee, maar gaf niet op. Ken jij iets wat je heel graag wilt, ook als het moeilijk is?

- Mensen met lepra werden weggestuurd. Peerke ging juist naar ze toe. Wie zijn er nu mensen die vaak alleen staan?

Uit de Bijbel

Ik ben ziek geweest en u hebt Mij bezocht. (Mattheüs 25:36)

Ga zelf kijken

In Tilburg staat bij zijn geboortehuis een kapel ter ere van Peerke Donders, uit 1923. In het Wilhelminapark staat zijn standbeeld. Zijn graf is in Paramaribo, in Suriname.

Pieter Jansz: de schoolmeester die de Bijbel liet klinken als Javaans

Vijf op Paasmorgen

Het is Pasen, 16 april 1854. Injepara, een havenstad op het eiland Java, worden vijf mensen gedoopt. Ze zijn Javaans. Bijna iedereen in hun streek is moslim.

De man die hen doopt, komt uit Nederland. Hij heet Pieter Jansz. Hij woont nog maar tweeënhalf jaar op Java.

Het is een kleine dienst. Hoe de vijf heetten, weten we niet meer. Maar met hen begint een kerk die er nu nog steeds is. Hoe kwam een schoolmeester uit Delft hier terecht?

Een meester die kinderboeken schreef

Pieter Jansz werd geboren op 25 september 1820, in Amsterdam. Hij werd onderwijzer in Delft. Hij schreef ook een schoolboek over de geschiedenis van Nederland. Het was voor kinderen van acht tot elf jaar. Misschien wel net zo oud als jij!

Pieter wilde dat kinderen begrepen wat er stond. Dat zou later nog heel belangrijk worden.

Hij was doopsgezind. De doopsgezinden zijn een groep protestantse christenen. Ze dopen geen baby's. Ze dopen alleen mensen die zelf zeggen dat ze in Jezus geloven.

Een verdrietig jaar

In 1848 stierf de vader van Pieter. In datzelfde jaar stierf ook zijn vrouw. Ze waren nog maar kort getrouwd.

Een jaar eerder hadden de doopsgezinden in Nederland een zendingsclub opgericht. Ze wilden iemand naar een ver land sturen om over Jezus te vertellen. Maar ze hadden nog niemand.

Na dat verdrietige jaar meldde Pieter zich aan. Hij werd de eerste zendeling die zij uitstuurden. Hij leerde eerst de Javaanse taal.

In 1851 trouwde hij opnieuw, met Wilhelmina Schmilau. Twee maanden later vertrokken ze. Op 15 november 1851

kwamen ze aan op Java. Ze zijn nooit meer teruggegaan naar Nederland.

Meester in plaats van zendeling

Java was toen een kolonie van Nederland. Een kolonie is een land waar een ander land de baas is. Het Nederlandse bestuur was bang voor onrust. Zendingen hadden toestemming nodig. Voor onderwijzers waren er minder regels.

Daarom zocht Pieter eerst werk als leraar. Hij gaf les bij een rijke landeigenaar in de buurt van Jepara. Maar dat ging mis. Pieter wilde iets anders dan zijn baas. Volgens één bron wilde die baas het geloof gebruiken om zijn arbeiders rustig te houden. Pieter vertrok.

Op Java moesten boeren toen een deel van hun grond en werk geven aan het Nederlandse bestuur. Ze moesten dan bijvoorbeeld suiker en koffie verbouwen. Die gingen per schip naar Europa. Pieter zag van dichtbij wat dat met de Javanen deed.

Langzaam

Na die eerste doop groeide de kerk heel langzaam. In vier jaar kwamen er ongeveer zevenentwintig leden bij elkaar, met hun kinderen.

Waarom ging het zo langzaam? De streek was bijna helemaal islamitisch. En Pieter doopte alleen mensen die zelf tot geloof waren gekomen.

Wat zou jij doen als je hard werkt en er gebeurt bijna niets?

Pieter bleef. Hij gaf les en hij schreef.

In dezelfde tijd ontmoette hij een Javaanse leraar, Tunggul Wulung. Die vertelde ook over Jezus. Maar hun eerste ontmoeting ging slecht. Pieter vond dat Tunggul Wulung het geloof mengde met andere godsdiensten. Tunggul Wulung vond Pieter een trotse westerling. Ze gingen ieder hun eigen weg. De groepen van Tunggul Wulung groeiden sneller. Toch zijn de groepen van allebei nu een deel van dezelfde kerk.

Een stem uit Japara

Pieter hield zijn mond niet over wat hij zag. In 1863 schreef hij een boekje met een opvallende titel: *De koloniën Nederland ten vloek of ten zegen?* In 1870 kwam er nog een: *Een stem uit Japara*.

Hij vond dat Nederland het anders moest doen. Hij bedacht een plan. Javaanse christenen moesten eigen dorpen krijgen, op nieuwe grond. Daar konden ze zelf hun land bewerken. Niemand kon hen dan dwingen.

In 1881 werd Pieter te zwak om het werk te blijven doen. Zijn zoon nam het over. Een jaar later stichtte die zoon zo'n christelijk dorp, naar het idee van zijn vader. Het heette Margorejo.

Klinkt het als Javaans?

Pieter had nog een grote klus. Hij vertaalde de Bijbel in het Javaans.

Er bestond al een oudere vertaling. Die volgde de woorden heel precies, woord voor woord. Pieter wilde iets anders. Hij schreef dat het erom gaat dat mensen de gedachten leren kennen, niet de woorden.

In 1887 verhuisden Pieter en Wilhelmina naar de stad Solo. Daar werkte Pieter samen met een Javaanse geleerde, Djojo Soepono. Die las de vertaling hardop voor aan Javaanse luisteraars. Zo hoorden ze of het klonk als echt Javaans.

Wat een slimme manier om een vertaling te testen!

Eind 1888 was het Nieuwe Testament klaar. Later volgde het Oude Testament. In 1895 kwam de hele Bijbel uit, in vijftien delen. Veel mensen vonden zijn vertaling fijner dan de oude. Hij schreef ook Javaanse psalmen, op melodieën die Javanen kenden.

Voor al dat taalwerk werd Pieter door de Nederlandse regering geridderd.

Aan de voet van de berg

Pieter Jansz stierf op 6 juni 1904. Hij was 83 jaar. Ruim vijftig jaar had hij op Java gewoond. Wilhelmina stierf vijf jaar later. Ze liggen samen begraven op Java.

De kerk die met die vijf dopelingen begon, bestaat nog steeds. Volgens de kerk zelf heeft ze nu tussen de veertig- en vijfenveertigduizend leden.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Pieter Jansz onderwijzer in Delft was, naar Java ging, op Pasen 1854 vijf Javanen doopte en de Bijbel in het Javaans vertaalde, staat in veel bronnen. Wat hij over zijn eerste baas en over het koloniale bestuur dacht, weten we uit zijn eigen dagboek en verslagen. De eerste ontmoeting met Tunggul Wulung staat maar in één artikel. Hoe de vijf dopelingen heetten, weet niemand meer.

Praat erover

- Pieter liet de Bijbel hardop voorlezen om te horen of het als echt Javaans klonk. Waarom is het fijn om de Bijbel in je eigen taal te lezen?

- Pieter en Tunggul Wulung wilden allebei over Jezus vertellen, maar ze konden niet samenwerken. Hoe kan dat, denk je?

Uit de Bijbel

Een andere gelijkenis hield Hij hun voor. Hij zei: Het Koninkrijk der hemelen is gelijk aan een mosterdzaad, dat iemand nam en in zijn akker zaaide. (Mattheüs 13:31)

Ga zelf kijken

Het graf van Pieter Jansz en zijn vrouw ligt in Kayu Apu, bij de stad Kudus op Java. Het ligt aan de voet van de berg Muria.

Kaatje Dierkx: het meisje uit Ossendrecht dat bleef

Een naam in Rome

Het is 7 november 2000. In een grote kerk in Rome zitten pelgrims uit Nederland. Pelgrims zijn mensen die om hun geloof een reis maken naar een heilige plek.

De paus houdt een toespraak. Halverwege noemt hij één naam: zuster Marie Adolphine Dierckx. Hij noemt haar een “schitterende figuur”.

Veel mensen kennen die naam niet. Maar in Ossendrecht, een dorp in Brabant, weten ze wie dat is. Daar heet ze gewoon Kaatje.

Hoe werd een meisje uit een klein dorp zo bekend dat de paus over haar sprak?

Een naam vol letters

Kaatje werd geboren op 8 maart 1866 in Ossendrecht. Dat dorp ligt vlak bij de grens met België. Haar echte naam was Anna Catharina.

Met haar achternaam ging van alles mis. In oude papieren staat ze als Dierkx, Dierckx, Dierks, Dirks en Dierk. Het Vaticaan schreef “Ann Dierk”. De paus zei “Dierckx”. Zelfs nu weet niet iedereen hoe je haar naam moet schrijven!

Kaatje had vijf broers en zussen. Haar moeder heette Judoca. Ze stierf toen Kaatje nog jong was. Volgens één bron was het gezin arm.

Volgens de verhalen van haar kloosterorde kon haar vader niet voor zes kinderen zorgen. Buren die Jezus volgden, namen de kinderen in huis. Daar leerde Kaatje bidden en de Bijbel kennen.

Wie zorgt er voor jou als het thuis moeilijk is?

Werk dat niemand ziet

Toen Kaatje oud genoeg was, ging ze werken. Eerst in een fabriek. Volgens één bron werd daar cichorei gemaakt. Dat is een gebrande wortel. Mensen dronken er toen een soort nep-koffie van.

Daarna werd ze dienstmeid. Ze maakte de huizen van andere mensen schoon. Het waren lange dagen, voor

weinig geld. Het was werk dat niemand ziet, zolang het goed gedaan is.

Een nieuwe naam

Kaatje wilde haar hele leven aan God geven. Ze ging naar Antwerpen, in België. Daar trad ze in bij een kloosterorde: de Franciscanessen Missionarissen van Maria. Een kloosterorde is een groep zusters die samen leven en werken voor God.

Deze zusters gingen vaak ver weg, naar landen buiten Europa. Wie bij hen kwam, wist dat ze misschien heel ver weg gestuurd zou worden.

Een zuster krijgt vaak een nieuwe naam. Kaatje werd zuster Marie-Adolphine.

Zeven zusters naar China

In 1899 gebeurde het. Kaatje werd naar China gestuurd. Ze ging samen met zes andere zusters. Ze kwamen uit Frankrijk, Italië en België. Kaatje was de enige uit Nederland.

Zeven vrouwen uit vier landen reisden samen naar het noorden van China. Ze kwamen in de stad Taiyuan. Daar was een weeshuis, een huis voor kinderen zonder ouders.

De zusters gingen voor die kinderen zorgen. Volgens één bron waren het er ongeveer tweehonderd.

De zusters verpleegden ook zieken. En ze leerden vrouwen naaien en borduren.

Gevaar

China was toen in onrust. Landen uit het Westen kregen steeds meer macht in China. Er waren Chinezen die daartegen vochten. De zendelingen kwamen uit diezelfde westerse landen. Daarom zagen die tegenstanders de kerken als een deel van het Westen.

In 1900 werd een groep die de Boksers heette heel sterk. Ze vielen buitenlanders en Chinese christenen aan.

Op 1 juli 1900 gaf de baas van de provincie een streng bevel. Alle buitenlandse zendelingen moesten weg. Chinese christenen moesten hun geloof opgeven, anders werden ze gedood.

Volgens de verhalen van de kloosterorde zei de bisschop tegen de zusters dat ze zich moesten verstoppen. Maar hun leidster wilde blijven. Wat Kaatje zelf zei, weten we niet. Wel weten we dat de zusters niet vluchtten.

Op 9 juli 1900 werden de zusters gedood, samen met veel andere christenen. Bij hen waren twee bisschoppen, paters en een groep Chinese gelovigen. Ook protestantse

zendelingen met hun gezinnen stierven die dag. Kaatje was 34 jaar.

Volgens de verhalen van haar orde zongen de zusters aan het eind een oud loflied voor God. Of het echt zo ging, weten we niet zeker. Wel weten we dat ze samen stierven.

Heilig verklaard

In 1946 werd Kaatje zalig verklaard door de paus.

Daarmee zegt de kerk: zij is bij God, en gelovigen mogen haar eren. In 2000 werd ze heilig verklaard. Dat betekent dat ze over de hele wereld als voorbeeld wordt geëerd.

Ze werd heilig verklaard samen met 119 andere mensen die in China om hun geloof waren gedood. Onder hen waren Chinese christenen en buitenlandse zendelingen.

Kaatje is de enige vrouw uit Noord-Brabant die heilig is verklaard.

In 1951 schreef iemand een toneelstuk over haar. Het heette *Ik ben uw brandhout*. Brandhout is niets bijzonders. Je ziet het niet meer als het vuur brandt.

Een plein met haar naam

In Ossendrecht hebben ze Kaatje niet vergeten. Op de plek waar haar geboortehuis stond, bouwden ze in 1954 een

kapel. Het huis ernaast werd afgebroken. Zo kon er een plein komen. Dat heet nu het Adolphineplein.

In 1983 kwam er een nieuwe kapel. Binnen staat een wit beeld van de zuster.

In 2025 kwam er naast de kapel een kunstwerk bij. De voorzitter van de stichting die haar herdenkt, noemde het “een sober monumentje zonder glitter of glamour”. Dat paste volgens hem bij wie ze was.

Hoe zou jij herinnerd willen worden?

Echt gebeurd?

Ja. Dat Kaatje in Ossendrecht werd geboren, als zuster naar China ging en op 9 juli 1900 in Taiyuan werd gedood, staat in veel bronnen. Ook de heiligverklaring in 2000 is zeker. Dat burens haar opvingen, dat de bisschop de zusters aanraadde zich te verstoppen en dat ze een loflied zongen, weten we alleen uit verhalen van haar eigen kloosterorde. Over hoe het op die laatste dag precies ging, zijn geschiedkundigen het niet eens. Van Kaatje zelf zijn bijna geen woorden bewaard.

Praat erover

- Kaatje deed veel werk dat niemand zag: in een fabriek, als dienstmeid en in een weeshuis. Is werk dat niemand ziet ook belangrijk?
- De zusters bleven bij de kinderen toen het gevaarlijk werd. Waarom deden ze dat, denk je?

Uit de Bijbel

Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Als de tarwekorrel niet in de aarde valt en sterft, blijft hij alleen, maar als hij sterft, draagt hij veel vrucht. (Johannes 12:24)

Ga zelf kijken

In Ossendrecht staat de Adolphinekapel op het Adolphineplein, op de plek van haar geboortehuis. Naast de kapel staat het kunstwerk uit 2025. In de Sint-Gertrudiskerk van het dorp staan nog twee beelden van haar, een van steen en een van hout.

Margot Alt: Moesje met de wezen

Twee dagen na haar verjaardag

Het is 24 augustus 1943. Op het eiland Java is het oorlog. Het Japanse leger is er de baas.

Twee dagen geleden werd Margot Alt zestig jaar. Nu wordt ze gearresteerd door de Japanners. Ze krijgt zelfs de doodstraf. Waarom, dat weten we niet.

Maar het vonnis wordt niet uitgevoerd. Ze moet wel de gevangenis in. Waarom krijgt ze geen doodstraf meer? Omdat ze net zestig is geworden. Haar leeftijd redt haar leven.

Op Java noemen veel mensen haar Moesje. Ze heeft tientallen kinderen opgevangen die geen ouders hadden.

Hoe werd een meisje uit Den Haag de moeder van zoveel kinderen?

Een huis vol kinderen zonder moeder

Margot werd geboren op 22 augustus 1883, in Den Haag. Haar vader was meubelmaker. Ze had een oudere broer, Bram.

Toen Margot drie was, gingen haar ouders uit elkaar. Ongeveer een half jaar later stierf haar moeder aan tuberculose. Dat is een zware ziekte van de longen.

Margot en Bram gingen wonen bij hun opa en oma. Daar woonden ook twee neefjes die hun moeder kwijt waren. Een huis vol kinderen zonder moeder.

Rond haar twaalfde besloot Margot dat ze zendeling wilde worden. Een zendeling gaat naar een ver land om over Jezus te vertellen. Toch geloofde ze toen zelf nog niet echt.

Margot kreeg zangles op een muziekschool in Den Haag. Maar ze mocht daar niet verder met de opleiding. Onthoud dat maar even.

Naar Indië

In 1903 vertrok Margot naar Nederlands-Indië. Dat was een kolonie van Nederland: een land waar Nederland de

baas was. Nu heet het Indonesië. Margot ging mee met een gezin, om op de kinderen te passen.

Bijna meteen kreeg ze malaria. Dat is een ziekte met hoge koorts. Ze zou er haar hele leven last van houden.

In 1906 ging ze naar Lawang, een plaats in de bergen. Daar werd ze verpleegster in een ziekenhuis voor mensen met psychische ziektes.

In die jaren deed geloof haar weinig. Ze vertelde later dat ze via haar broer in aanraking kwam met spiritisme. Dat is proberen contact te maken met de geesten van mensen die dood zijn.

De nacht dat ze weer knielde

Rond 1908 ging het mis. Margot werd heel bang. Ze dacht dat ze gek zou worden. Ze kon niet meer eten en niet meer slapen.

Later schreef ze zelf op wat er toen gebeurde. Ze zag alles wat ze fout had gedaan voorbijkomen, als in een film. Ze knielde, voor het eerst in jaren. Ze bad heel lang. Toen viel ze in slaap. Toen ze wakker werd, wist ze dat Jezus haar had vergeven.

Daarna stopte ze met het spiritisme. Ze koos een motto voor haar leven: “Jezus alleen”.

Heb jij weleens een nacht gehad waarin je niet meer verder wist? Wat hielp jou toen?

Margot was verloofd met haar jeugdliefde. Maar hij deelde haar geloof niet. In 1910 maakte ze het uit. Ze is nooit getrouwd. In maart 1910 liet ze zich dopen.

Moesje

Margot ging werken in een dorp voor arme Javanen die nergens anders terecht konden. In 1912 nam ze haar eerste pleegdochter in huis: Annie, een meisje van drie.

In 1914 kreeg ze een eigen plek: Gambang Waloeh. Het was een verlaten koffieplantage. Een plantage is een grote boerderij voor één soort gewas. De mensen in de omgeving waren bijna allemaal moslim.

Margot vertelde daar over Jezus. Ze begon een kerk en een school. Ze nam wezen in huis. Ook mensen met een verstandelijke beperking ving ze op, als er voor hen nergens anders plaats was. Soms zorgde ze voor wel dertig kinderen tegelijk! Ze kreeg een tweede pleegdochter, Dora. Die noemde ze Zusje.

Zelf kreeg Margot daar een bijnaam: Moes, of Moesje.

Nederland was toen de baas op Java. Een Nederlandse vrouw die zo'n plek leidde, had daardoor macht, ook al woonde ze tussen arme mensen. Wat de Javanen zelf van

haar vonden, weten we niet. Hun stemmen zijn niet bewaard.

Liedjes voor een hele beweging

In 1921 kwamen er pinksterzendelingen naar Indië. Pinkstergelovigen vinden het heel belangrijk dat de Heilige Geest kracht geeft. Soms gaan mensen dan bidden in een taal die ze niet hebben geleerd.

In 1926 beleefde Margot dat zelf. Later vertelde ze dat ze sprak en zong in klanken die ze niet kende. Ze riep haar “gezin” bij elkaar: zesenvieftig kinderen! Ze vertelde wat er gebeurd was. Daarna beleefden veel mensen in Gombang Waloeh hetzelfde.

Margot werd evangelist. Ze reisde rond om te preken. Ze maakte een tijdschrift, en een dagboekje met een Bijbeltekst voor elke dag. In 1930 kwam haar liedbundel uit: *Glorieklokken*. Het werd de bundel waaruit pinkstergemeenten in Nederland zongen.

Weet je nog? Het meisje dat niet verder mocht op de muziekschool, bepaalde nu wat een hele beweging zong.

Van 1932 tot 1936 leidde ze een kerk in de stad Kediri. Ze woonde er met haar wezen. Maar in 1934 brak ze met haar kerkgenootschap. Een belangrijke reden was dat sommige leiders het moeilijk vonden dat een vrouw de leiding had.

Toen begon Margot met anderen een eigen zendingsclub. Zij werd de voorzitter. Rond 1940 hoorden er ongeveer zestig kerken bij.

Het vonnis

In 1942 viel Japan Nederlands-Indië binnen. In 1943 werd Margot gearresteerd en kreeg ze de doodstraf, die niet werd uitgevoerd. Ze moest naar Japanse kampen voor vrouwen. In de gevangenschap schreef ze haar levensverhaal.

In 1945 was de Japanse oorlog voorbij. Maar Indonesië wilde nu zelf de baas zijn, en Nederland wilde het land terug. Er was nieuwe strijd. Margot bleef in kampen tot juni 1947.

Opnieuw beginnen

In 1951 ging Margot naar Nieuw-Guinea, een groot eiland dat nog bij Nederland hoorde. Ze werd dat jaar 68. Toch begon ze helemaal opnieuw, bij de stad Manokwari. De kerk daar groeide tot een paar honderd mensen.

In 1961 moest ze weg, door spanning tussen Nederland en Indonesië over het eiland. Op 23 oktober 1961 kwam ze terug in Nederland. Ze was achtenvijftig jaar weggeweest!

Ze ging in Arnhem wonen en preekte nog in kerken. Op 22 maart 1962 stierf ze onverwacht. Ze was 78 jaar.

Op haar grafsteen staan maar twee woorden. Het zijn dezelfde woorden die ze als jonge verpleegster koos: “Jezus alleen”.

In 2016 ging er in Gambang Waloeh een museum open met haar naam.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Margot Alt wezen opving op Java, *Glorieklokken* maakte, in 1943 een doodvonnis kreeg dat niet werd uitgevoerd en in 1962 in Arnhem stierf, is zeker. Veel van wat we weten komt wel van één onderzoeker, die haar papieren heeft bestudeerd. Wat er in de nacht van haar bekering gebeurde en wat ze in 1926 beleefde, weten we alleen omdat ze het zelf vertelde. Waarom de Japanners haar arresteerden, weet niemand meer.

Praat erover

- Margot verloor als kind haar moeder. Later werd ze zelf een soort moeder voor heel veel kinderen. Wat vind je daarvan?
- Margot begon op haar 68e nog helemaal opnieuw. Ben je ooit te oud om iets nieuws te beginnen?

Uit de Bijbel

Vader van de wezen en Rechter van de weduwen: dát is God in Zijn heilige woning. (Psalm 68:6)

Ga zelf kijken

In Gampang Waloeh, op het eiland Java in Indonesië, staat sinds 2016 een museum dat haar naam draagt.

Riek Luinenburg-Pelle: de bruid zonder bruidegom

Trouwen met de handschoen

Het is 3 december 1921. In Eibergen, in de Achterhoek, gaat een jonge vrouw trouwen. Ze heet Hendrika Johanna Pelle, maar iedereen noemt haar Riek. Ze is zesentwintig.

Er is alleen één probleem. De bruidegom is er niet. Hij zit aan de andere kant van de wereld, op het eiland Java.

Hoe kun je dan trouwen? Volgens de familie stond er een andere man in zijn plaats: de man bij wie de bruidegom was opgegroeid. Die man had een speciaal papier. Daarop stond dat hij namens de bruidegom ja mocht zeggen. Dat heette trouwen met de handschoen.

Hoe kwam het zo?

Een verpleegster en een patiënt

Riek werd geboren op 3 januari 1895 in Eibergen. Haar vader was boer. Over haar jeugd en haar school weten we bijna niets.

Riek werd verpleegster. Ze werkte in Rekken, een dorp vlak bij Eibergen, tegen de Duitse grens. Daar kwam een jongeman met een zwakke gezondheid voor onderzoek en behandeling. Hij heette Otto Luinenburg.

Otto was geboren op Java, in het dorp Modjowarno. Zijn vader was daar zendeling. Een zendeling is iemand die naar een ver land gaat om over Jezus te vertellen. Otto was in Nederland opgegroeid.

Zo leerden Riek en Otto elkaar kennen. In 1920 ging Otto terug naar Java. Een jaar later trouwden ze: hij op Java, zij in Eibergen.

Een land dat Nederland bestuurde

Daarna reisde Riek haar man achterna. Java hoorde bij Nederlands-Indië. Dat was een kolonie van Nederland. Een kolonie is een land dat door een ander land wordt bestuurd. Nu heet het Indonesië, en is het een eigen land.

Otto werkte eerst op een theeplantage, een grote boerderij met theestruiken. Het eerste wat de familie over hun leven samen vertelt, is verdrietig. Riek kreeg malaria toen ze

zwanger was. Malaria is een ziekte die je kunt krijgen van een muggenbeet. Het kindje werd geboren en stierf vier dagen later.

Daarna kregen ze nog zes kinderen.

Een dorp met een kerk en een ziekenhuis

In 1928 verhuisde het gezin naar Modjowarno, het dorp waar Otto geboren was. Otto werd daar de baas van de administratie van het ziekenhuis.

Modjowarno was een bijzonder dorp. Het was niet door Nederlanders begonnen. Javaanse mensen hadden zelf een stuk bos gekapt en er een dorp gebouwd. Ze lieten zich dopen. Later bouwden ze een grote kerk. Sommige christenen verkochten er zelfs hun rijstvelden voor. In de kerk klonk een gamelan, een Javaans orkest met gongs.

Naast de kerk stond een ziekenhuis. Daar werkten dokters en verpleegsters. De leiders waren Nederlanders, in een land dat door Nederland werd bestuurd.

Deed Riek ook mee in het ziekenhuis? Dat weten we niet. Misschien had ze haar handen vol aan haar grote gezin.

Er is één foto van haar. Hij werd rond 1935 gemaakt bij een doopdienst in de kerk. Otto heeft hun jongste zoon op zijn arm. Riek staat ernaast, met haar dochtertje dat al zelf kan staan.

Afscheid van twee jongens

In 1936 ging het gezin met verlof naar Nederland. Daar werd hun jongste kind geboren. In 1938 gingen ze terug naar Java.

Maar niet iedereen ging mee. De twee oudste zonen waren ongeveer veertien en twaalf. Zij bleven in Nederland om naar school te gaan. Ze woonden in een internaat in Utrecht. Dat is een school waar je ook slaapt. Voor zover we weten, heeft Riek hen nooit meer gezien.

Hoe zou het voelen om je moeder uit te zwaaien, zonder te weten dat het voor altijd is?

De oorlog komt

In 1942 nam het Japanse leger Java over. De Japanners sloten de Europeanen op in kampen. Op 22 juli 1942 werd Otto weggehaald. Twee mannen schreven nog een brief om hem vrij te krijgen: dominee Hildering en een dokter. Het hielp niet. Otto moest naar een kamp waar de mannen op het land moesten werken.

Riek bleef thuis met vier kinderen.

Later dacht de familie dat Otto in het verzet zat. Het verzet waren mensen die stiekem tegen de bezetter werkten. Of het echt zo was, weten we niet. Thuis werd er nooit over gepraat.

In het kamp werd een groep mannen verraden. Otto werd naar de Japanse militaire politie gebracht. Hij werd verhoord en mishandeld. Op zondag 4 april 1943 stierf hij in het ziekenhuis van Bondowoso.

De familie bewaarde wat hij vlak daarvoor zei, in het Javaans. Een Javaanse verpleger hoorde het. Otto zei dat hij nu gauw in het huis van zijn Vader zou zijn.

Riek wordt opgepakt

Kort daarna werd Riek ook gearresteerd. Samen met haar werd een andere verpleegster opgepakt. De Japanners verdachten hen van sabotage. Dat is stiekem dingen kapotmaken om de vijand te hinderen. Riek zat een tijd gevangen in de stad Jember. Wat er daar met haar gebeurde, weten we niet.

Haar vier kinderen werden opgevangen door de familie van dominee Hildering. Dat was de dominee die eerder nog voor Otto had geschreven.

In 1943 werd Riek door de Japanse bezetter gedood. De andere verpleegster en een groep mannen uit het kamp werden met haar gedood. Er is geen rechtszaak bekend. Riek was achtenveertig jaar. Op welke dag het gebeurde, is niet zeker. De papieren noemen drie verschillende data.

Vier wezen

De oorlog duurde nog ruim twee jaar. Al die tijd bleven de vier kinderen bij de familie Hildering. In november 1945 stuurde dominee Hildering een telegram naar Nederland. Een telegram is een heel kort bericht. Het was in het Engels. Er stond: het gezin is compleet, met vier wezen Luinenburg erbij. Ze waren veilig in een kamp in Singapore. Een wees is een kind van wie de vader en moeder zijn overleden.

In 1949 kreeg Riek een nieuw graf met militaire eer, op een begraafplaats in Jakarta. Op de lijst stond achter haar naam het werk waarmee het verhaal in Rekken begon: verpleegster.

Echt gebeurd?

Ja, maar we weten weinig. Dat Riek in 1895 in Eibergen werd geboren en in 1921 trouwde terwijl Otto op Java was, staat in de oude aktes. Bijna al het andere komt uit het archief van de familie Luinenburg. Over de dag van haar dood en waarom ze werd opgepakt, zijn de bronnen het niet eens. Er zijn geen brieven of woorden van Riek zelf bewaard.

Praat erover

- De familie Hildering zorgde jaren voor vier kinderen die niet van hen waren. Wat vind je daarvan?
- Otto zei vlak voor zijn dood dat hij naar het huis van zijn Vader ging. Wat bedoelde hij, denk je?

Uit de Bijbel

In het huis van Mijn Vader zijn veel woningen. (Johannes 14:2)

Ga zelf kijken

Riek ligt begraven op het Ereveld Antjol in Jakarta, in Indonesië. Een ereveld is een begraafplaats voor mensen die in de oorlog zijn omgekomen.

Izaak Kijne: de meester met het lied over Papoea

Bach, heel ver weg

Ergens in Nieuw-Guinea staat een koor van jonge Papoea's. Nieuw-Guinea is een enorm eiland, ten noorden van Australië. De Papoea's zijn de mensen die er al eeuwen wonen.

Het koor zingt de Matthäus-Passion. Dat is muziek van Johann Sebastian Bach, uit Duitsland. Het lijdensverhaal van Jezus, op muziek. Bach schreef het lang geleden, in de Duitse stad Leipzig. En nu klinkt het hier, ver weg van elke concertzaal.

Voor het koor staat een Nederlander. Hij heet Izaak Samuel Kijne. Hij heeft een absoluut gehoor. Dat betekent dat hij elke toon precies herkent, zonder hulp.

Waar en wanneer het koor precies zong, weten we niet meer. Maar het zegt veel over meester Kijne. Hij gaf zijn leerlingen het beste wat hij kende. En hij vertrouwde erop dat ze het konden.

Een jongen in Nijmegen

Izaak Kijne werd geboren op 1 mei 1899. Toen hij een jaar of elf was, woonde hij in Nijmegen.

Meer weten we bijna niet over zijn jeugd. Hoe hij ging geloven, staat nergens. Waarom hij zendeling wilde worden, ook niet. Een zendeling gaat naar een ver land om over Jezus te vertellen. Een geschiedkundige is een boek over hem gaan schrijven. Misschien komen we het ooit nog te weten.

Een school op een eiland

In juni 1923 kwam Izaak Kijne aan op Mansinam. Dat is een klein eiland voor de kust van Nieuw-Guinea. Hij was 24 jaar.

Hij werd de baas van een school voor guru's. Zo heetten de onderwijzers uit Papoea die in de dorpen lesgeven. Vaak gingen ze ook voor in de kerk.

Het gebied hoorde toen bij Nederlands-Indië. Dat was een kolonie van Nederland. Een kolonie is een land waar een

ander land de baas is. De zending werkte onder dat Nederlandse bestuur.

Geschiedkundigen zeggen daar twee dingen over. Zendingen hielpen vaak om het Nederlandse bestuur goed te praten. Maar zendelingen brachten ook ideeën mee waardoor Papoea's later trots werden op hun eigen volk. Bij Kijne zie je allebei.

Zelf leren, zelf lesgeven

Kijne had een duidelijke mening. Papoea-kinderen moesten leren om zelfstandig te leven. Hij wilde liever onderwijzers uit Papoea zelf dan onderwijzers van ergens anders. Papoea's moesten hun eigen mensen lesgeven, in hun eigen dorpen.

Een Indonesische nieuwssite vertelt wat hij eens over zijn leerlingen zei. "Papoea-kinderen werken hard." Ze konden werken voor hun eigen land en hun eigen volk.

Wat denk jij? Leer je liever van iemand uit je eigen dorp, of van iemand van ver weg?

De steen op de heuvel

In oktober 1925 nam Kijne een groot besluit. Hij verhuisde zijn school, met alle leerlingen, naar Miei. Dat dorp ligt aan

een grote baai. De school kwam aan de voet van een heuvel, Aitumieri.

Bij die heuvel ligt een steen. In Papoea heet hij nu de steen van de beschaving.

Volgens een oud verhaal in Papoea stond Kijne op die steen als hij les gaf of bad. Zijn leerlingen stonden om hem heen. Op die steen zou hij iets bijzonders hebben gezegd. Later zouden er mensen komen met meer kennis en wijsheid. Maar het Papoea-volk zelf zou opstaan en zichzelf leiden.

Veel Papoea's zien die woorden als een profetie. Een profetie is een boodschap over de toekomst. Maar of Kijne het echt zo zei, weten we niet zeker. Het verhaal staat alleen in Indonesische boeken en artikelen van de laatste jaren. In oude Nederlandse papieren is het niet gevonden.

De plek is in Papoea heel belangrijk geworden. Er wordt geld gegeven om hem te herstellen. In 2025 was er zelfs een feest in Jakarta, de hoofdstad van Indonesië. Het heette: honderd jaar beschaving van Papoea. Met beschaving bedoelen ze daar lezen, schrijven en onderwijs.

Een lied voor het land

In het Indonesisch schreef hij een lied. Het begint met *Hai tanahku Papua*. Dat betekent: o mijn land Papoea. Het lied gaat over het land zelf.

Kijne schreef het voor zijn school. Maar het lied kreeg later een veel groter leven.

In 1961 kozen de vertegenwoordigers van Nieuw-Guinea een eigen vlag en een volkslied. Dat volkslied werd het lied van Kijne!

Lang duurde dat niet. In 1963 kwam het gebied onder het bestuur van Indonesië. Het lied werd een teken van mensen die een eigen, vrij Papoea willen. De Indonesische overheid heeft het in Papoea verboden. Over de toekomst van Papoea zijn mensen het tot vandaag oneens. Kijne schreef zijn lied voor zijn leerlingen. Wat er daarna mee gebeurde, had hij niet in de hand.

Leerlingen die leiders werden

Vijfendertig jaar leidde Kijne onderwijzers op. Honderden Papoea's zaten bij hem in de klas. Veel van hen werden later politici, bestuurders en voorgangers in de kerk.

In 1954 kreeg een school voor dominees in de stad Jayapura zijn naam. Die school bestaat nog steeds.

In 1958 moest Kijne terug naar Nederland. Hij wilde dat zelf niet. Hij ging wonen in Oegstgeest, bij Leiden. Daar gaf hij nog les tot 1969.

In dat jaar werd er in Papoea gestemd. Ruim duizend stamhoofden stemden of het gebied bij Indonesië zou

horen. Ze stemden allemaal ja. Over die stemming zijn mensen het nog altijd oneens. Critici vinden dat het geen eerlijke keus was. Voor Indonesië is de uitslag juist de basis van zijn gezag over Papoea.

Op 12 maart 1970 stierf Izaak Kijne. Hij was zeventig jaar. Iemand die een boek over hem schrijft, zegt dat hij stierf in verdriet.

Honderd jaar later

In Nederland kent bijna niemand Kijne nog. In Papoea is dat anders. Daar worden kinderen nog naar hem vernoemd!

In oktober 2025 vierde de kerk in Papoea dat Kijne honderd jaar eerder met zijn werk begon. Een grote wereldwijde organisatie van kerken stuurde een brief. Daarin noemden ze hem een voorvader voor geloof en gerechtigheid.

Zou jij het fijn vinden als mensen na honderd jaar nog een lied van je zingen?

Echt gebeurd?

Ja. Dat Kijne in 1923 in Nieuw-Guinea kwam, onderwijzers opleidde, in 1925 zijn school naar Miei verhuisde en het lied *Hai Tanahku Papua* schreef, staat in meerdere bronnen. Het koor met de muziek van Bach kennen we uit

het verslag van één geschiedkundige. De woorden die hij op de steen zou hebben gesproken, zijn een verhaal uit Papoea dat we niet kunnen controleren. Wanneer hij het lied precies schreef, weet niemand zeker.

Praat erover

- Kijne wilde dat Papoea's zelf leraar werden voor hun eigen volk. Waarom vond hij dat belangrijk, denk je?
- Het lied van Kijne werd later een lied van strijd. Kan iets wat je maakt een heel ander leven krijgen dan je bedoelde?

Uit de Bijbel

Zing voor de HEERE een nieuw lied, zing voor de HEERE, heel de aarde. (Psalm 96:1)

Ga zelf kijken

Bij Miei, in de streek Teluk Wondama in Papoea (Indonesië), ligt de heuvel Aitumieri met de steen waarop Kijne volgens het verhaal stond. In de stad Jayapura staat de theologische hogeschool die zijn naam draagt.

Truus Lemmens: mama in Karachi

Een feest zonder mama

Het is een zaterdagavond in december 2004. In Karachi, een grote stad in Pakistan, gaat een nieuw gebouw open. Het staat naast een oud huis dat te klein is geworden.

In dat oude huis wonen bijna honderdvijftig mensen. Het zijn kinderen en volwassenen met een beperking.

Sommigen kunnen niet goed lopen. Anderen kunnen niet zo goed leren of denken. Veel van hen zijn ooit door hun familie achtergelaten.

Die avond zingen en dansen de bewoners voor de gasten. Een jonge vrouw danst op een volksliedje en krijgt een lang applaus. Een krant in Pakistan schrijft er een stuk over.

Het geld voor het nieuwe gebouw komt voor een groot deel uit Nederland. De Nederlandse hockeybond heeft ervoor gespaard. Waarom helpen Nederlanders een huis in Pakistan?

Dat komt door een vrouw die er die avond niet meer bij is. De bewoners noemden haar mama.

Een meisje uit Venray

Ze werd geboren op 1 juli 1914 in Venray, in Limburg. Haar ouders noemden haar Gertruda Maria Johanna Lemmens. Ze werd Truus genoemd.

Het was een katholiek gezin. Truus had een broer die tien jaar ouder was. Hij werd minderbroeder. Zo heten in Nederland de franciscanen. Dat is een groep mannen die leven zoals Franciscus van Assisi: eenvoudig, en klaar om anderen te helpen. Als minderbroeder heette hij Salesius.

In 1935 vertrok Salesius naar Karachi. De stad lag toen nog in Brits-Indië, een gebied dat door Engeland werd bestuurd. Pas later hoorde Karachi bij Pakistan.

Salesius werd al snel de leider van de katholieke kerk in die streek. Samen met een zuster uit India begon hij een nieuwe groep zusters. Het bijzondere was: het waren zusters uit het land zelf.

Een bezoek van een maand

In oktober 1939 ging Truus op bezoek bij haar broer. Ze was vijftientwintig. Ze bleef ongeveer een maand.

Volgens de verhalen over haar leven liep ze mee met Salesius door de arme wijken. Daar zag ze kinderen met een verstandelijke beperking. Soms werden ze aan een ketting gelegd. Soms moesten ze buiten wonen, op de veranda, alsof ze niet bij het gezin hoorden.

Heb jij weleens iets gezien dat je daarna niet meer kon vergeten? Truus kon het in elk geval niet vergeten.

Ze ging terug naar Nederland. Volgens de verhalen was ze verloofd met een professor. Ze maakte het uit. Daarna ging ze terug naar Karachi, en ze bleef.

Een witte sari

Truus werd zuster in de groep die haar broer had helpen beginnen. Een Nederlandse vrouw ging dus wonen tussen zusters uit India en Pakistan. In Karachi heette ze voortaan Sister Gertrude.

De zusters droegen een witte sari. Een sari is een lange doek die vrouwen daar om hun lichaam slaan. Langs de rand liepen drie rode lijnen. Volgens de zusters staan die voor de drie beloftes die een zuster doet.

Op 21 maart 1942 ging Salesius zwemmen in de haven van Karachi. Hij verdronk. Hij was zevenendertig. Truus was toen zevenentwintig, ver van huis, en het was oorlog. Haar broer was er niet meer. Toch bleef ze.

Lessen en sloppenwijken

Over de jaren daarna weten we niet zo veel. Volgens de verhalen gaf ze 's ochtends Engelse les op een school. 's Middags ging ze de sloppenwijken in om mensen te helpen. Een sloppenwijk is een arme wijk met hutjes en kleine huisjes. Ze leerde ook Urdu, de taal van de mensen om haar heen.

In 1947 werd Karachi de eerste hoofdstad van het nieuwe land Pakistan. De meeste mensen daar zijn moslim. Truus bleef er wonen, als katholieke zuster tussen moslims.

Het Huis van Vrede

In 1969 was Truus vierenvijftig. Veel mensen denken dan al aan stoppen met werken. Maar voor Truus begon het grootste werk van haar leven nog.

De bisschop van Karachi had een huis gekocht aan de Kashmir Road. Hij wilde er een school beginnen. Volgens de verhalen vroeg Truus of ze het huis mocht gebruiken voor kinderen met een beperking. De bisschop zei ja.

Op 17 februari 1969 ging het huis open. Truus noemde het Dar-ul-Sukun. Dat betekent: Huis van Vrede. Er woonden eerst acht kinderen.

Ze had hulp. Vanaf het begin hielpen twee zusters mee. Een van hen was Ruth Lewis, een jonge vrouw uit Pakistan. Ruth vertelde later dat Truus haar inspiratie was. Zo had het huis eigenlijk twee moeders: een Nederlandse en een Pakistaanse.

Kinderen bij de poort

Het huis groeide snel. Sommige kinderen werden achtergelaten bij de poort. Anderen werden gevonden in een ziekenhuisbed, waar niemand meer voor ze kwam. En sommigen werden thuis gevonden, vastgeketend.

Er kwamen meer huizen bij: voor wezen, voor oude mensen zonder huis en voor mensen die niet goed konden lopen. De meeste bewoners waren moslim. Dat maakte niet uit. Wie hulp nodig had, kwam binnen.

Er kwam ook hulp uit Nederland. Daar begon een stichting met haar naam: Stichting Thuisfront Zuster Lemmens. Een thuisfront is een groep mensen thuis die bidt, geld inzamelt en contact houdt met iemand ver weg.

De bewoners noemden Truus gewoon mama. Haar collega's vonden haar lief, warm en grappig.

Een ster

In 1989 kreeg Truus een hoge onderscheiding van Pakistan. Het was een ster, voor haar werk in het Huis van Vrede.

In oktober 2000 stierf Truus in Karachi. Ze was zesentachtig. Ze had ongeveer zestig jaar in de stad gewoond.

Ruth Lewis nam het werk over. Ze leidde het huis nog twintig jaar. Ze had geen eigen kamer. Ze sliep in een hoekje achter een gordijn, vlak bij de bedden van de kinderen. In 2020 werden kinderen in het huis ziek van corona. Ruth verzorgde hen zelf. Ze werd ook ziek en stierf.

Op die avond in december 2004 vertelde Ruth dat het nieuwe gebouw de droom van Truus was geweest. Truus zag het niet meer. Maar haar kinderen dansten erin.

Echt gebeurd?

Ja. Dat Truus in 1914 in Venray werd geboren, staat in de geboorteakte. Dat ze in 1969 het Huis van Vrede begon, dat de bewoners haar mama noemden en dat ze in 2000 in Karachi stierf, staat in meerdere kranten. Wat ze in 1939 zag en het verhaal van de professor komen uit Engelstalige levensverhalen. Die kunnen we niet goed controleren. Er is geen boek of dagboek van Truus zelf.

Praat erover

- Truus was vierenvijftig toen ze iets nieuws begon.
Kun je ooit te oud zijn om iets goeds te beginnen?
- In het Huis van Vrede kwam iedereen binnen die hulp nodig had. Wie zou jij binnenlaten?

Uit de Bijbel

Voorwaar, Ik zeg u: voor zover u dit voor een van deze geringste broeders van Mij gedaan hebt, hebt u dat voor Mij gedaan. (Mattheüs 25:40)